

Forfatteren forsøger at tegne et billede af nogle af de bønder, som måtte lægge ryg til de mange påbud ovenfra. Ofte fører det, som i forbindelse med omtalen af de tidlige udskiftningsplaner, til interessante vurderinger af bøndernes holdning til alt det nye, man ville have dem til at interessere sig for, men undertiden føres man for langt ud i det subjektive.

Den almindelig økonomiske fremgang i landbruget omkring 1800 sætter også sit præg på Ganløse. De sidste fæstere får deres gårde i arvefæste, og som kronen på værket smykkes flere af gårdene med fornemt klingende navne (– et eksempel herpå er forfatterens gård, Rastad, opkaldt efter byen Rastatt, stedet for den tysk-franske kongres 1797–99!).

Bogen er gennemillustreret. Ofte på en måde, så der er dobbelt dokumentation: dels gode, præcise henvisninger til de anvendte arkivalier, og dels fotografier af typiske opslag i disse. Det er fint pædagogisk tilrettelagt. På tilsvarende måde er udskiftningens problemer klargjort ved flere overskuelige kort (f. eks. s. 32–33 og s. 93). Endelig er der de talrige og gennemgående gode fotografier af byens velbevarede ejendomme og smukke natur.

Inger Margrethe Rastads mindesmærke over sin by og dens forhenværende beboere er ikke upartisk historieskrivning – gør vel næppe heller krav på at være det. Konklusionerne er ikke sjældent lidt forhastede, og de enkeltstående sætninger, som skal danne den historiske ramme, er for knappe. Bogen skal ikke læses med kildekritikkens skarpe blik, men med et vågent øje for forfatterens varme engagement i sit emne og den indlevelsessevne, som mange steder kommer frem. Også på den måde er bogen smuk.

Margit Mogensen

ROAR SKOVMAND (RED.): JÆGERSPRIS SLOT OG KONG FREDE-RIK DEN SYVENDES STIFTELSE. *Udgivet af Kong Frederik den Syvendes Stiftelse paa Jægerspris, 1974, 473 s., ill., indb. kr. 220.*

Dette statelige, smukt udstyrede og rigt illustrerede værk udkom i hundredåret for oprettelsen af den kendte stiftelse, der også i nutidens bevidsthed er knyttet til grevinde Danners navn. En række fonds og institutioner har støttet udgivelsen. Professor Roar Skovmand (medlem af bestyrelsen siden 1963) starter velmotiveret med afhandlingen »Grevinde Danner i aktstykkernes og historikernes lys«. Titlen antyder en vis uoverensstemmelse mellem, hvad kilderne oplyser om Louise Christine Rasmussen, der blev Frederik VII's hustru, og hvad historikerne har fortalt om hende. Skovmand giver en kort og klar oversigt over de mest fremtrædende historieskriveres syn på den omstridte kvinde, engang et lille balletbarn som Johanne Luise Heiberg, men fra 1850 til sin død 1874 lensgrevinde Danner (taktfuldt forties hendes alder, men hun var lidt yngre end den store skuespillerinde). Med rette lægger Skovmand mere vægt på grevindens dagbogoptegnelser og rejsebrevne m. m. end på politikernes udsagn. Det mest nuancerede billede af den usædvanlige kvindepersonelighed har teaterhisto-

rikeren Robert Neiiendam givet. Både hendes mand, kongen, og det danske folk har haft meget at takke hende for, men med sin ubetvingelige ærgerrighed var hun ofte sig selv værst.

Advokat Eigel C. A. H. Koefoed omtaler Stiftelsens fundats, oprettet af grevinden allerede i 1869. Navnet skulle være »Kong Frederik den Syvendes Stiftelse for hjælpeløse og forladte Pigebørn, især af Almuen, oprettet af Louise Christine Lehnsgravinde af Danner«. Tidligt havde grevinden sørget for et børnehjem i kavalerfløjen ved Jægerspris, men særlig betydning fik en fundatsændring 30. oktober 1873, hvorved hun skænkede Stiftelsen Jægerspris gods og en række personlige kunstgenstande »til fuldkommen og uigenkaldelig Ejendom«. En bestyrelse på tre medlemmer, den ene altid en retskyndig, fik ledelsen. Ændringer i fundatsen blev senere nødvendige, bl. a. som følge af socialreformen i 1930'erne. 1946 fik Stiftelsen offentlig anerkendelse for sine 9 børnehjem (nu færre) i henhold til lov om offentlig forsorg, og fra 1952 godkendtes børnehjemmene som søskendehjem, således at også drenge kunne optages. Nye bestemmelser om antal børnehjem og optagne børn, om ledelse, regnskabsvæsen, funktionærer m. v. er indført ved fundatstillæg 1948–49, men grevinde Danners hovedsigte: en privat, uafhængig stiftelse, uden indblanding fra det offentliges side i »den egentlige Bestyrelse«, respekteres stort set 100 år efter oprettelsen.

Museumsdirektør Knud Voss har kyndigt og indgående skildret slottets og Stiftelsens bygningshistorie. Det oprindelige slot hed Abrahamstrup, er kendt fra Erik Menveds tid, og A. var fra o. 1400 et betydeligt lensgods under kronen. Frederik II havde sans for, at det af naturen var skabt til et jagtslot, og under Christian IV blev slottet o. 1600 nyopført i røde munkesten, een etage højt og med en slags tårnbygning ud mod den daværende avlsgård. Nybygningen blev lagt som en forbygning syd for det korte, høje gotiske hus, det gamle Abrahamstrup, og indgik senere i en forhøjet sydfløj. Da overjægermester Hahn 1673 købte slottet for at indrette det til »en bestandig jægergård«, omdøbte Christian V til ære for Hahn slottets navn til Jæger(s)pris. Allerede 1679 generhvervede den jagtglade konge slot og gods, og indtil 1863 forblev Jægerspris i kongeligt eje, ofte en sommerbolig for prinser. Det ældste Abrahamstrup blev ombygget i 1720'erne, da Christian IVs sydfløj fik to stokværk og helheden tog form af »et agtværdigt slot« med voldgrave og en anselig avlsgård. I Christian VI's tid blev nordfløjen forlænget mod vest og tårnspir opsat. Senbarokkens Jægerspris blev den sidste store bygningsfase, men en gennemgribende restaurering fandt sted efter 1854, bl. a. skiftede slotseksteriøret fuldstændigt farve, en omdiskutabel forandring, men – som Voss udtrykker det – »ganske velskikket som ydre ramme om den på mange måder farverige Frederik VII«. – I skildringen af de sidste 100 år har naturligt nok børnehjemsbygningerne en førsteplads, men også slotspark, færggård o. a. bygninger er omtalt af Voss.

En mængde farve- og formrige genstande (illustrationerne viser desværre kun det sidste) indgår i direktør Torben Holck Coldings store afsnit »Den kongelige arv«. Overfor denne rigdom af gaver, som inventaret på Jægerspris om-

fatter, giver anmelderen op og anfører kun, at der på slottet findes værdifulde malerier bl. a. af en række kongelige personer, endvidere møbler især fra 1800-tallets første halvdel, fornemt københavnsk porcelæn, en samling drikkekar, samt bøger fra grevinde Danners bibliotek i sjælden indbinding. Det må ikke glemmes, at Nationalmuseet, Frederiksborgmuseet, Kunstindustrimuseet m. fl. museer har hjemført store dele af den kongelige arv, som rimeligt er. Men ejendommeligt er det, at en arv, som i århundreder var bevaret fra konge til konge, efter Kongelovens ophævelse tilfaldt en kvinde af folket! Meget blev solgt, men andet findes i mindestuerne, i sydfløjen og i østfløjens stueetage på Jægerspris.

Fra denne lange og uundgåeligt noget katalogiserende afhandling kommer man med »Jægerspris' godshistorie« fra sale og stuer ud i det sjællandske landskab. Universitetslektor Claus Bjørn har den gode idé til indledning at skildre Horns herreds naturforhold og betingelserne for agerdyrkning på »de efter sjællandske forhold magre jorder, (med) den stadige balance mellem skov og landbrug«. Om godsdriften fortæller den ældste bevarede jordebog fra 1559 og derefter en stor mængde arkivalier (Rigsarkivet og godsarkiver). Meget fik C. F. Wegener med i sit store værk »Historiske Efterretninger om Abrahamstrup Gaard i ældre og nyere Tid« (1855–56), som den unge forsker yder fortjent anerkendelse i en note s. 254, og adskilligt har C. B. hentet fra andre historikere, som det fremgår af henvisningerne. Det er lykkedes Claus Bjørn, der også har benyttet en række nyere kilder, f. eks. bestyrelsens forhandlingsprotokol, på ca. 50 sider at give et interessant stykke lokalhistorie, der omhandler såvel godsstyrelse (ejer- og forpagtningsforhold, den kgl. administration, flere godsinspektørers indsats m. m.) som bøndernes forhold, navnlig i hoveritiden. Mange væsentlige træk tyder på, at landbefolkningen på Jægerspris gods i hvert fald gennem det meste af århundredet før den store reformtid havde ringere kår end sjællandske bønder i almindelighed, og på den danske hovedø var tilstandene utvivlsomt dårligere end i de fleste andre landsdele – en vurdering, der ikke er påvirket af, at historikeren i omtalen af bondeskifter følger kendt tradition og især anfører just et af de allerfattigste! Men traditionstroskab er ikke typisk for Claus Bjørn. Det ser man måske tydeligst i hans karakteristik af en enkelt ejer, den mecklenburgske adelsmand, jægermester Vincents Joachim Hahn, en af Christian Vs yndlinge, som ældre historikere har givet en ublid medfart. Meget taler virkelig for, at Hahns energiske godsdrift, bl. a. ved nyopdyrkning af en hovedgårdsmark, opførelse af en ny mindre ladegård og anlæg af en landsby med vistnok 24 mindre landbrug (»skovhuse«), snarere burde fremhæves end hans optræden som »fremmed lykkeridder« og (formodet) godsspekulant. Netop 100 år senere blev en anden historisk person, landøkonomen Esaias Fleischer inspektør på godset. Pladshensyn har måske hindret forsøg på en virkelig karakteristik af denne mand, hvis personlighed tegner sig mærkeligt flertydigt blandt den begyndende reformtids forfattere. Men navnlig nyvurderingen af V. J. Hahn frister anmelderen til at minde om det store ansvar, der til enhver tid hviler på historikere, når personer eller samfundsforhold karakterise-

res – et ansvar ikke blot overfor fortiden, der har krav på en velovervejet, retsindig vurdering, men også overfor nutiden og en fremtid, der tilegner sig den opfattelse, som historikeren mere eller mindre indsigtfuldt giver udtryk for.

Mens det godshistoriske afsnit belyser de sidste 100 års udvikling noget mindre indgående, er lektor P. Chr. Nielsens skildring af Jægersprisskovene næsten ligedelt mellem den ældre tid og perioden efter 1874. Oldtid og middelalder omtales, kongens og bøndernes udnyttelse af skovene i senmiddelalderen og frem til Christian IVs tid skildres, men ikke mindst behandles overjægermester V. J. Hahns indsats, også her med en sagkyndig anerkendelse, der danner modvægt overfor det vedtagne »tvivlsomme eftermæle«: Hahn som bondeplager og skovødelægger. Fra o. 1750 findes et kort over Jægerspris gods. Netop da havde man genoptaget Hahns planer om at udnytte nye områder til landbrug. Meget blev det dog ikke til med opelskning af ungskov før o. 1800, da bondereformernes hovedmand C. D. F. Reventlow med sin velkendte store interesse for forstvæsen gik ind for reformer indenfor skovbruget. Opmålinger fra 1800 frem til 1973 viser det bevoksede areals gradvise vækst, forholdsvis stærkest i perioden 1862–76, men også meget betydelig i perioderne 1882–1922 og 1942–57. Det omfatter nu 2800 tdr. land, det ubevoksede areal godt 600 tdr. Bøg og eg, der år 1800 indtog 1160 tdr. Id., er nu nede på knapt 800 tdr., mens nåletræ-arealet siden 1820 er 4-doblet, en støt vækst indtil 1957. P. Chr. Nielsen gennemgår de forskellige forstplaner, der i ca. 150 år har præget skovbruget ved Jægerspris. I kulturplanen af 1902 fik birk en fremtrædende plads. Skovens afvekslende præg er bevaret, selv om det fra 1942 blev »god latin«, at skoven skulle forrente sig. Ved planen af 1957 erkendte man at have regnet for optimistisk m. h. t. træernes tilvækst. Hugsten blev derfor reduceret. Det betød opsparring af vedmasse i de yngre bevoksninger, men stormfaldet i februar og oktober 1967 i gamle granbevoksninger fik alvorlige økonomiske konsekvenser på langt sigt. – Afhandlingen omhandler også de enkelte skove og vildtbestanden (hjorte, fasaner). Skovdybet gemmer så berømte seværdigheder som kæmpeegene i Nordskoven, smukkeste Snoegen, men Kongeegen voksede op for omkring 1500 år siden, da Hornsherred var urskov! Storkeegen havde virkelig en storkerede i toppen, da P. C. Skovgaard i 1843 malede dens omgivelser.

Landsarkivar Harald Jørgensen skildrer det, der var Stiftelsens gode formål: børnehjemmene på Jægerspris. Allerede i grevindens levetid blev der indrettet et lille asyl. Den sparsomme offentlige børneforsorg var hidtil mest knyttet til pleje i privathjem, ofte under uheldige og helt ukontrollerede forhold. I hovedstaden havde Caroline Amalie som prinsesse gjort asylsagen populær, enkelte børneinstitutioner opstod også ude i landet, og grevinde Danner udformede med praktisk sans sine tanker om Stiftelsens kommende virksomhed. Hun nærede et varmt ønske om, at der også skulle optages børn fra det danske Nord-slesvig. Invalide eller uheldredeligt svage børn måtte ikke optages på Jægerspris; børnene skulle gå i den almindelige almueskole og senere uddannes til at blive dygtige tjenestepiger. Stiftelsen åbnede dog snart mulighed for undervis-

ning i skræddersyning, finere madlavning, mejerivæsen m. m. 1876 kunne der modtages 150 børn på 8 afdelinger og endnu 4 med plads for 80 børn kom til. Det er interessant at læse om dagliglivet på børnehjemmene, set på tidens baggrund et opmuntrende stykke socialhistorie. Udvidelser fandt sted, 1886 var flertallet af børnene ikke københavnere, de kom fra alle landsdele og 24 fra Nordslesvig. Ledelsen mødte nu og da kritik for manglende social forståelse. P. Sabroe udtalte sig stærkt imod »kasernering« af hjælpeløse børn og konstaterede bl. a., at børn på Jægerspris fik klø om fredagen! Under en folketingsdebat i 1913 blev den angrebne stiftelse dog også forsvaret, og et forstanderskifte bidrog til, at institutionen atter »gled ind i mere smult vande«. – Udviklingen op til vore dage skildres. En stor forandring skete 1946–47, da børnehjemmene fik samarbejde med den offentlige børneforsorg, og det blev bestemt, at Jægerspris-børnene skulle undervises sammen med kommunens børn. Og fra 1954 optoges også *drenge* på Stiftelsen. Men børneantallet gik tilbage; indtil 1959 var der dog over 100. Der er nu kun 4 børnehjem med normeret 70 børn. Behovet for børneforsorg har ændret karakter i takt med den sociale udvikling. »Den daglige tilværelse i et børnehjem adskiller sig ikke stort fra livet i en normalfamilie«, mener Harald Jørgensen. Og Stiftelsens børn, der i den første tid næsten alle blev tjenestepiger, opnår nu de mest forskellige uddannelser og stillinger i samfundet.

Rektor H. C. Rasmussen skildrer det børneforsorgsseminarium, der indviedes på Jægerspris i 1958, og rektor Ole Holmberg behandlingshjemmet Donekrogen, oprettet 1969 med henblik på adfærdsvanskelige børn. Pastor Poul Falk Hansens »Spredte glimt fra Jægerspris« fortæller om mere, end »turisten« ser, og afrunder værket således, at sidste-indtrykket ikke bliver for ensidigt institutionspræget.

Takket være en folkekær konges socialt forstående kone blev et gammelt, fornemt jagtslot i en naturskøn, skovrig egn omdannet til et børnehjem, hvis udvikling formede sig i ganske god overensstemmelse med skiftende tiders krav. Med rette bringer jubilæumsværket efter de historiske skildringer (hvor *noterne* også bør læses!) en fortegnelse over Stiftelsens medarbejdere, fra bestyrelsesmedlemmer og lærerkræfter til maskinpassere og varmemestre, bogholdere og skovfogder. – Kirsten Skovmands person-, sted- og emneregister på godt 16 spalter er også et udtryk for Jægerspris-historiens spændvidde.

Fridlev Skrubbeltrang

MARGIT MOGENSEN: FÆSTEBØNDERNE I ODSHERRED. *Studier over sociale og økonomiske forhold ca. 1750–1800. Lokalhistorisk afd., 4, 1974, 212 s., ill., kr. 67,30, for medl. af hist. foren. kr. 44,85.*

I sin anmeldelse af Hans Jensen: »Dansk Jordpolitik I« (1936) pegede Fridlev Skrubbeltrang på det omfattende materiale i godsarkiverne og den store mængde oplysninger i de mange indberetninger til centraladministrationen, som kunne